

RECENZE – REFERÁTY – ZPRÁVY

K NEDOŽITÝM SEDMDESÁTINÁM PROF. KABRDY

Dne 3. února 1976 by se dožil sedmdesáti let předčasně zesnulý profesor dějin jihovýchodní Evropy a Blízkého východu na filozofické fakultě v Brně univ. prof. dr. Josef Kabrda. Po studiích na pražské Karlově univerzitě, kde byl především žákem historika Bidla a turkologa Rypky, navštěvoval v letech 1937–1939 orientalistickou školu v Paříži (École Nationale des langues orientales vivantes), když předtím pobýval tři roky v Bulharsku, kde hospitoval určitou dobu na tureckém muslimském učilišti v Šumenu (dnes Kolarovgrad) a naučil se tu i prakticky turecky.

Spojil tak teorii s praxí a za války prošel v Havlíčkově Brodě i dráhou středoškolského učitele, předčasně ukončenou zásahem protektorátních úřadů v roce 1942. Po válce odešel znovu na rok do Paříže, kde připravil svůj habilitační spis, který obhájil 13. června 1947 na filozofické fakultě v Brně a jehož část vydal v Paříži pod titulem *Quelques firmans concernants les relations franco-turcs lors de l'expédition de Bonaparte en Egypte (1798–1799), Cahiers de la Société Asiatique X, Paris 1947*. První a druhá část Kabrdova habilitačního spisu zůstaly v rukopise. Zvláště významná byla část druhá *L'historiographie bulgare et les sources historiques turques*, na níž prof. Kabrda pracoval i později a rozšířil ji v samostatnou monografii *Přínos bulharské turkologie ke studiu národních dějin*, kterou dokončil krátce před svou smrtí a která leží bohužel dosud nevydána v Kabrdově rukopisné pozůstatosti. Tato práce, byť nevydaná, je jedním z největších poválečných vědeckých přínosů naší bulharistiky.

Prvním brněnským působištěm prof. Kabrda byla v letech 1947–1950 pedagogická fakulta, odkud přešel na fakultu filozofickou, která se stala jeho trvalým působištěm a kde dosáhl po docenturu v roce 1953 i profesuru (1965) a od 1. června 1966 zde vedl nově zřízený Kabinet balkanistiky a hungaristiky. Zde se také vypracoval v turkologa mezinárodní pověsti. Kromě dvou pobytů v Turecku se zúčastnil v r. 1960 i XXV. mezinárodního kongresu orientalistů v Moskvě a své práce uveřejňoval v řadě našich i zahraničních vědeckých časopisů, z nichž jmenujme alespoň *Izvestija na Bălgarskoto istoričesko družestvo v Sofija*, *Abstracta islamica (Paris)*, *Przegląd Orientalistyczny (Warszawa)*, *Izvestija na Institutu za bălgarska istorija (Sofija)*, *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës (Tiranë)*, *Studii (București)*, *Elliniká (Thessaloniki)*, *Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft (Berlin)*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Wiesbaden)*, *Vostočnyje istočniki po istorii narodov Jugo-Vostočnoj i Centralnoj Jevropy (Moskva)*, *Oriens (Leiden)*, *Studia Albanica (Tirana)* aj U nás uveřejňoval své studie i recenze zejména v časopisech *Archív orientální*, *Historický časopis*, *Byzantinoslavica* atd. Byl také nejvěrnějším přispěvatelem našeho Sborníku prací filozofické fakulty, kde jeho náročné práce z turecko-osmánské problematiky zaplňovaly téměř každé číslo.

Již pouhý přehled časopisů, kam Kabrda psával, ukazuje na jeho rozsáhlé vědecké styky i široké mezinárodní balkanistické zaměření. Ve vědecké práci Kabrdově nacházíme asi tři základní okruhy, jimž věnoval hlavní pozornost. V posledních letech to bylo především srovnávací studium kánunnáme z hlediska poznání hospodářského vývoje v balkánských a podunajských zemích v období turecké okupace a další okruh tvořily otázky feudálních dávek i církevního zdanění v této oblasti, v němž se posléze

soustředil především na oblast bulharskou, a za třetí to byla jeho soustavná recenzentská činnost, již sledoval turkologické práce k problematice osmanské nadvlády ve střední a jihovýchodní Evropě, vydávané především v balkánských zemích, ale i v SSSR a na Západě.

Z hlediska srovnávací balkanologie mělo zvláště velký význam téma první, které Kabrda bohužel nedotáhl do podoby syntetické monografie, nicméně svými četnými obsáhlými dílčími studii nám naznačil neobyčejný rozsah, hloubku i závažnost této problematiky. Svá bádání o tureckých kánunnáme (hospodářsko-správních zákonících pro jednotlivé balkánské a podunajské sandžaky osmanské říše) soustředil jednak na oblast bulharskou (viz např. jeho edici v komentovaném francouzském překladu *Le kanunname du sandjak de Nikopol*, SPFFBU, C 14, Brno 1967, 43–67), dále na oblast řeckou (*Le code ottoman /kanunname/ de Lamia*, SPFFBU, C 8, Brno 1961, 174–190) a albánskou (viz jeho práci *Les codes turcs /kanunname/ relatifs à l'Albanie et leur importance pour l'histoire nationale*, SPFFBU, C 6, Brno 1959, 55–77 – vyšlo též albánsky v Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shcencat shoqërore XII, č. 4, Tiranë 1957, 171–212). Zvláštní význam má Kabrdův výzkum tureckých kánunnáme slovenských, mající důležitost i pro naše dějiny, zejména jeho edice *Kánunnáme novozámeckého ejaletu* (Historický časopis XII/1964, č. 2, 186–214) a *Kánunnáme szécsényiských rájú* (Slovenská archivistika II/1967, č. 1, 48–62).

V posledních letech svého života se začal prof. Kabrda zabývat systematickým výzkumem feudální renty v osmanské říši. Směřoval tu rovněž k syntetizujícímu pojetí celé otázky, vědecky dnes velmi aktuální, a podstatně rozšířil paletu poznání o další složky feudální renty; značnou pozornost věnoval dávkám z vina a medu, bravu i pastvin a rovněž desátku ze zemědělských plodin (cenné francouzsky psané studie z této problematiky uveřejnil pod názvem *Contribution à l'étude de la rente féodale dans l'Empire ottoman I–III*, SPFFBU, C 10, C 12, C 13, Brno 1963, 1965, 1966). Sledoval tu formy přeměny dávek naturálních v peněžní a objasnil pojem desátku (öşür) v kánunnáme a další pojmy složitých osmanských feudálních vazeb v souvislosti s vaukfskou správou, mülkovými polnostmi atd. Dlouhé přetrvávání naturálních dávek v různých podobách se stalo posléze příznakem zaostávání osmanské říše, jež vyvolalo na přelomu 18. a 19. století všeobšahlou krizi její ekonomiky i celého politického systému osmanské říše.

V této stručné stati se nelze obírat důkladnějším rozbohem Kabrdova historického a turkologického díla; zde odkazují čtenáře na podrobnou studii o Kabrdově životě a díle, již jsem uveřejnil ve Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 16, roč. XVIII/1969, Brno 1970, 7–30, která obsahuje rovněž úplnou bibliografii Kabrdova vědeckého díla, čítající 110 položek. V tomto příspěvku bych se chtěl ještě podrobněji zmínit o posmrtně vydaných Kabrdových pracích, v první řadě o jeho spisu *Le système fiscal de l'Église orthodoxe dans l'Empire ottoman D'après les documents turcs*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1969 (Spisy filozofické fakulty, č. 135).

V tomto díle, zasvěceném církevnímu zdanění bulharského obyvatelstva v 17.–19. století ve světle tureckých pramenů zkoumá fiskální systém pravoslavné církve v osmanské říši, a to ve velmi promyšlené a vědecky fundované práci, v níž nás nejprve na základě dosavadních znalostí seznamuje s postavením pravoslavné církve v osmanské říši, její organizací i ideovým posláním. Snaží se přitom objektivně posoudit kladné i záporné rysy pravoslavné církve v osmanském impériu, přičemž zdůrazňuje její zásluhu o udržení kontinuity národního povědomí porobených národů až do počátku helenizačního úsilí fanariotů. V první části se Kabrda pak podrobně obírá prameny i literaturou k církevnímu zdanění v osmanské říši a podrobuje zevrubné kritice zejména novější práce k této problematice v balkánské i podunajské oblasti, nezapomínaje ani na starší i nejstarší orientalistické bádání, jehož výsledky v leccčems jsou ještě platné (kromě práce Aymonovy z počátku 18. století jde např. o ruskou orientalistiku 19. stol.). V konfrontaci s tradiční literaturou může pak autor lépe ocenit přínos současných turkologů. Ze základních edic ve svém díle Kabrda však méně využívá spíše jen bibliograficky připomenutou knihu Fermendžinovu *Acta Bulgariae ecclesiastica 1556–1799*, Zagreb 1887.

Ve druhé části své knihy Kabrda zdůrazňuje význam metropolitních berátů, týkajících se církevního zdanění a uvádí původní text i francouzský překlad církevně fiskálních ustanovení metropolitních berátů z 18. a počátku 19. století s výstižným komentářem odborným i jazykovým, jimiž doplňuje zvláště starší studie Ichčijeva aj. Jádrem práce je část čtvrtá, kde Kabrda podrobně rozebírá církevní dávky a poplatky

i fiskálně církevní praxi v eparchiích. Upozorňuje na to, že setkáváme-li se v tureckých pramenech s řadou typických dávek a poplatků (např. klášterní dávky – manastir resmi, poplatek ze sňatku – nikah resmi, dávky z pouťi – panayir rúsumu aj.), nacházíme v netureckých církevních i světských pramenech řadu dávek, o nichž se turecké prameny výslovně nezmiňují, a objasňuje podrobně mnohé z nich (např. filótimon – peněžitý dar poskytovaný eparchiálním duchovenstvem „na úvítanou“ novému duchovnímu správci aj.). Tímto způsobem Kabrda konfrontační metodou vyhodnocuje zprávy tureckých i netureckých pramenů a srovnává také právní normu s žitou praxí, kteréžto srovnávání odborná turkologie dosud nebrala dostatečně v úvahu a bez něhož mají všechny badatelské výsledky jen omezenou platnost.

Ve francouzském překladu uvěřejňuje pak Kabrda řadu dokumentů zaregistrovaných v sídlišlech sofijského, vidinského, bitolského, soluňského i verijského kádiho. Kromě dokumentů bulharské a řecké provenience uvěřejňuje i metropolitní beráty z Knihovny Rumunské akademie věd a Musea Rudolfa Blankertze v Berlíně. Jde o dokumenty s širokým časovým rozpětím let 1635–1833, přičemž převážná většina z nich spadá do 18. století, kdy se připravovaly velké hospodářské i politické změny, jimiž pak prošla osmanská říše ve století devatenáctém.

Část tohoto Kabrdova spisu o tureckých pramenech pro dějiny pravoslavné cirkve v osmanské říši vyšla i v ruštině pod názvem *Tureckije istočniki dlja istorii pravoslavnoj cerkvi v Osmanskoj imperii*, Vostyčnyje istočniki pro istorii narodov Jugovostočnoj i Centralnoj Jevropy II, Moskva 1969, 179–191. Posmrtně vyšla i Kabrdova kapitola v kolektivních *Dějínách Jugoslávie* (Praha 1970, 125–163), nazvaná *Charakter turecké nadvlády a pokusy vymanit se z ní*, kde mohl Kabrda se zdarem uplatnit svůj široký rozhled po literatuře předmětu a znalost nejnovějších výsledků nejen širšího balkanistického, nýbrž i užšího turkologického bádání, a uplatnit tak poprvé v podobné syntéze u nás odborně fundovaný turkologický pohled na tuto problematiku, který všem našim dalším pokusům o výklad jugoslávských dějin citelně chybí.

Poslední posmrtně vydanou Kabrdovou prací je průkopnická studie *Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIe siècles* (*Contribution à la métrologie ottomane*), SPFFBU, C 20, Brno 1973, 103–130. Rozsahem nevelká studie má nicméně průkopnický význam pro poznání osmanské metrologie. V osmanské říši totiž nebylo jednotného metrického systému, z čehož vznikaly četné nesnáze při výkladu tureckých pramenů, s metrologickými údaji. S ohledem na to, že dosud neexistuje zevrubné pojednání o osmansko-turecké metrologii, mají neobyčejnou cenu všechny regionálně zaměřené studie. Kabrda využil svých jedinečných znalostí osmansko-tureckých zákoníků (kánúnáme) a zpracoval tuto stať přehledně pro balkánské sandžaky v 16. a 17. století se zvláštním důrazem na precizní terminologii základních jednotek váhových i měrných. Právě na těchto mírách si uvědomíme, jak obrovským internacionálním tělesem byla tehdy osmanská říše. Kromě známých měr slovansko-uherského původu (vedre, çöbör, pinte aj.) tu nacházíme slova původu italského (karte, müzür), řeckého (dirhem), ovšem převládající složku tvoří slova původu arabského a perského (lüdre, migraf, kantar, irdebb, müdd, šinik, delv, desti aj.). Přesné metrické a funkční vymezení těchto pojmů náleží rovněž k přednostem této vzorné zpracované studie, která je poslední připomínkou vědecké práce prof. Kabrdy.

Svou vědeckou činností si prof. Kabrda zajistil trvalé místo v dějinách československé balkanistiky a turkologie a přispěl podstatně i k jejímu mezinárodnímu věhlasu. Škoda, že jeho životní dílo skončilo ve chvíli, kdy se je chystal završit rozsáhlými monografickými pracemi. Zemřel nečekaně uprostřed svého studijního pobytu v Turecku v Ankaře dne 27. května 1968 na srdeční infarkt. Prof. Kabrda zůstane pro nás navždy příkladem badatele, který kladl na vědeckou práci vysoká měřítká a který se mohl dopracovati tak znamenitých výsledků i pro své důkladné předchozí školení (četné dlouhodobé zahraniční pobyty) a dále i pro klidné zázemí, které pro svou práci nacházel ve svém havlíčobrodském domově. Hájil vždy autonomii vědecké činnosti, která mu byla smyslem života a zároveň formou, kterou podle svých sil nejlépe sloužil společnosti, v níž žil.

Richard Pražák